

УДК 821.113.5-31Гордер:[7.049.1:159.922.75]

РОКСОЛЯНА КОХАН

(Львів)

**СИМВОЛІКА ДИТИНСТВА
В ХУДОЖНЬОМУ СВІТІ РОМАНУ
ЮСТЕЙНА ГОРДЕРА
«ПОМАРАНЧЕВА ДІВЧИНКА»**

Ключові слова: символіка дитинства, хронотоп, нарація, герменевтичне коло, рецептивно-інтерпретаційна екзистенція, особистісна рецепція, художній простір.

Одним з актуальних питань сучасного літературознавчого дискурсу є компонент дитинства у творенні художнього простору твору. Доцільно, на нашу думку, дефініювати компонент дитинства як елемент художнього світу, адже для повної рецепції художнього твору важливо усвідомити двоїсту природу дитинства: з одного боку, це «вихідна точка», намір автора при написанні твору, з другого – це ціль автора, те, до чого він приходить (уже разом із читачем) наприкінці твору. Тож дитинство як художній елемент є важливим як для конструювання часопросторових та смислових зв'язків у тексті, так і для рецепції та тлумачення сенсу твору. Питання дитинства та дитини у літературному творі є суперечливим за своєю природою: з одного боку, все, що стосується дітей, насичене, на перший погляд, позитивом, проте саме через використання світу дитинства автор уможливорює порушення дуже складних філософських та світоглядних питань, на які почасти неможливо дати (однозначну) відповідь.

Уведення автором у текст художньої репрезентації світу дитинства викликають наукове зацікавлення як на методологічному, так і на поетологічному рівнях. До проблеми дитинства та його реалізації у художньому тексті неод-

норазово зверталися українські та закордонні дослідники, зокрема Маргарита Славова, Євген Брандіс, Володимир Пропп, Людмила Брауде, Ніна Демурова, Любов Кіліченко, Євгеній Нейолов, Людмила Скуратовська, Уляна Гнідець, Тетяна Качак, Наталя Марченко, Лідія Мацевко-Бекерська, Емілія Огар, Ольга Папуша, Раїса Мовчан, Мар'яна Савка та інші.

Вибір проблеми для дослідження в межах дитячої тематики залежить від характеру творчості автора та фокусу його уваги. Окрім того, на перспективу аналізу твору впливає задум автора щодо призначення твору та його цільової аудиторії. Необхідним є розмежування творів на ті, що фокусують увагу на проблемі дитини і призначені для дитячої аудиторії, і на такі, що звертаються до дорослих.

Ця розвідка присвячена аналізу символіки художнього втілення світу дитинства у романі Юстейна Гордера «Помаранчева дівчинка». Норвезького письменника складно ідентифікувати в парадигмі авторів для/про дітей. Зокрема, Б. Салюк диференціює «інтенційно дитячих письменників», «митців, які у своїй творчості звернулися до написання творів для дітей <...> або до образу дитини» [3, с. 11]. Юстейн Гордер, з цієї точки зору, – радше «дитячий письменник-деміург», котрий перебуває понад-поза-посеред-попереду концептуально зображеним світом дитинства.

У творчості норвезького автора дитяча тематика з'явилася не випадково. Деякий час він провів за університетською кафедрою, а потім вирішив присвятити весь свій час і талант іншій аудиторії, можливо, більш удачній. Хоча письменник не є дитячим автором і його твори з надзвичайно глибокою проблематикою спрямовані більше до дорослої аудиторії, тема дитини/дитинства стає однією з провідних для Юстейна Гордера. Можемо припустити, що, «призначаючи» головним героєм свого роману дитину підліткового віку, письменник використовує нагоду обговорити найпотаємніше та найболючіше. Діти – безпосередні, вони не обманюють, не прикрашають дійсності, навіть найобразливішої, а тому не допускають обману і щодо себе. Таким чином, автор може побесідувати з читачем, використовуючи дитину як «медіум» між суперечливими світами дорослих.

Використовуючи систематизацію Маргарити Славової у визначенні основних підходів дослідження дитячої літератури (педагогічний та психологічний підходи, рецептивна естетика та концепція про дитинство та субкультуру дитинства [див. 4, с. 9–13]), для аналізу роману Юстейна Гордера «Помаранчева дівчинка» особливо доцільним видається застосування методу рецептивної естетики та концепції про дитинство та субкультуру дитинства. Своєрідним синтезом двох визначених підходів вважаємо думку Марії Зубрицької про те, що «найсильнішим чинником, що обмежує читацьку свободу чи навіть обриває будь-яку можливість її інтерпретаційного втілення, є щасливий кінець <...>» [2, с. 303], специфічною передумовою чого, на думку авторки, є потреба читача «втекти у казку», а також «знайти звичайну легкість сприйняття за допомогою читання-відпочинку, читання-заспокоєння, читання-втечі» [2, с. 303]. Водночас мусимо відзначити етико-світоглядний та методологічний парадокс. Соціокультурний контекст інтенції дитинства, з точки зору Ю. Гордера (наскільки ми можемо її пізнати), не передбачає щасливого фіналу. Натомість метод рецептивної естетики, застосований для вивчення природи цього тексту, робить читача співтворцем художнього

світу – таким чином, відкриває йому можливість знайти або власноруч «допровадити сюжет» (на рівні інтерпретації) до щасливого фіналу.

Історія спочатку переживання маленьким хлопчиком втрати тата і створення мамою нової сім'ї, а через певний час прочитання вже підлітком «листа в майбуття» від покійного батька не здатна залишити читача роману Юстейна Гордера байдужим. Переживаючи разом із 15-річним Гергом історію кохання його батьків, Яна Улава та Помаранчевої дівчинки, читач неодмінно потрапить у світ дитини. Змодельований автором невідомий, справжній світ дитинства дозволяє поставити перед собою одвічні питання про щастя, долю, час, сенс життя, цінність любові та сім'ї, а також чесно відповісти самому собі на ці питання.

Творення художнього світу дитинства, його рецептивно-інтерпретаційної екзистенції значною мірою гармонізується цілісним комплексом символів, якими оперує Ю. Гордер. Завдяки розмаїттю зорових, нюхових, слухових, тактильних символів автор переносить читача у недитячий світ юнака Георга і наче дозволяє «підслухати»/«підглянути»/«відчути»/«торкнутися» історії чужого кохання.

Фотоальбом зі світлинами символізує у романі присутність Яна Улава у сучасному для його сина світі. Коли Георг бере в руки фотоальбом, то він ніби оживляє тата (у статті послуговуємося авторським означенням персонажа – «тато» – Р. К.), дозволяє хоч трішки побути біля нього. Хлопцеві видається, ніби фотографії належать іншому, не нинішньому часові, адже ці докази татової присутності у синовому житті залишили слабкі сліди у його пам'яті: *«Я не певний, наскільки добре пригадую свого тата. Очевидно, мені тільки здається, ніби я його пам'ятаю, насправді ж його образ закарбувався в моїй пам'яті з фотографій, які я бачив не раз. Хоча твердо знаю, що один-єдиний спогад таки справжній: ми сиділи на терасі й дивилися на зорі»* [1, с. 3]. Тож фотоальбом не просто фіксує батькову присутність колись, але й утворює цей факт в Георговій свідомості тепер.

Ниткою, котра міцно пов'язує минуле тата – 1990 рік, коли молодий Ян Улав докладає всіх зусиль, аби стати вивченим лікарем, та його майбутнє – 2000-ні роки, коли він уже не зможе обійняти кохану та взяти за руку сина, є книга, яку пишуть разом Георг Рьод та його тато Ян Улав: *«Мій тато помер одинадцять років тому. Мені тоді сповнилося лише чотири роки. Я не сподівався на нову з ним зустріч, але ось тепер ми удвох пишемо книжку. Це найперші рядки нашої книжки, їх пишу я, а тато приєднується трохи згодом. Він більше має що розповісти»* [1, с. 3]. Написання цієї книжки – не лише велика честь та відповідальність для хлопця, який відчуває себе самотнім і позбавленим рідної людини, хоча вже давно має вітчима, але потребує СВОГО тата. Ця книжка – це, за словами самого тата, «арифметична задача», оскільки вона репрезентує непросте завдання, кропітку працю та «витягування» тяжких спогадів: *«Отож, у цій арифметичній задачі, тобто під час останньої нашої зустрічі, ми перебуваємо у двох часових вимірах. Неначе стоїмо кожен на своїй імлістій гірській вершині й намагаємося розгледіти один одного. Між нами пролягла уже віддана забуттю долина <...> Та все ж я намагатимусь дотримуватися теперішнього часу <...> увесь час пам'ятаючи про час майбутній – лише твій час, коли ти читатимеш мого листа»* [1, с. 14]. Це і шанс для Яна Улава побути татом дорослого сина, зробити його «співучасником» таємничої історії й та-

ким чином стати з ним найкращим другом, нехай і навздогін, щоби бодай якось надолужити вкрадені нещадним часом моменти.

Основною передумовою для написання книги і втілення у життя задуму Яна є відповідальне прочитання сином листа від тата та спроби відповісти на важливі, поставлені ним запитання. Запитання, що цікавлять тата, є, на подив сина, актуальними для Георга – політичний стан країни (наприклад, хто є прем'єр-міністром Норвегії чи як зветься Генеральний секретар ООН), новинки в науці (яких успіхів досягли астрономи у дослідженні космосу), а особливо винахід телескопа Габбла (вивченню саме цього питання Георг присвятив багато свого часу): *«Він написав листа в майбуття <...> Іноді нам хотілось би, щоб нашого листа хтось прочитав не відразу, а, скажімо, за чотири години, чотирнадцять днів чи сорок років. Розповідь про Помаранчеву дівчинку саме й була таким листом. Листом, написаним Георгові, хлопчині дванадцяти чи чотирнадцяти років, тобто синові, якого тато ще не знав і, можливо, ніколи й не пізнає <...> Лист від мого тата – це прозвучало майже з такою ж страхітливою урочистістю, як заповіт <...> Те, що я читатиму листа від людини, якої вже нема серед нас, сповнювало мене таким урочистим хвилюванням <...> То було дивне відчуття – тримати в руках важкий рукопис. Немов розгортаєш фотоальбом з новими, ще небаченими світлинами, на яких зображено тата і мене» [1, с. 6–10].*

Ян Улав був переконаний, що син зрозуміє його потребу у спілкуванні, навіть таким дивним способом, і не помилився. Розчарування від того, що не може викликати в пам'яті образу свого батька, змінилося у Георга на передочікування чогось важливого та невимовну радість від спільної з ним роботи.

Кожна фотографія є надзвичайно цінною для хлопчика, бо створює ілюзію, що тато поруч, от-от зайде у кімнату. Неприємні спогади не завжди витісняються з пам'яті, вони теж є частиною історії життєвої дороги: *«Я маю світлинку, на якій тато лежить в лікарняному ліжку. Його обличчя там дуже вихудле. Я сиджу в тата на колінах, а він притримує мене за руки, щоб я, бува, не впав на нього. Він намагається усміхатися мені. Світлинку було зроблено за кілька тижнів до татової смерті. Ліпше б я її не мав. Але вона є, і викинути я її не можу. І не дивитися на неї теж не можу» [1, с. 5].* Постає хворого батька видається нам утіленням емоційної (душевної) порожнечі через його відсутність, яку неможливо заповнити в жодний спосіб. Проте викинути з пам'яті, забути про нього, поставити крапку у давно минулій історії означало б обірвати останні ниточки до по-справжньому рідної людини, тата, який є тільки ЙОГО татом, а не їхнім з Міріам. Тому більше ніхто не повинен/не може бути «вплутаним» у справу двох чоловіків. Георг триматиметься навіть за найслабшу нитку, що вестиме до тата.

Важливого символічного значення набувають зовсім, на перший погляд, непримітні речі буденного життя кожної дитини – іграшки. Велика іграшкова залізниця фірми BRIO, зелений триколісний велосипед чи червоний спортивний автомобіль – не лише атрибути щасливого дитинства хлопчика Георга із Джмелиної вулиці в Осло, але і той кадр фільму, в якому тато наче кричить до сина, що справді був у його житті.

Текстові символи (цитати)	Рецепція батька та інтерпретація сина
<p>Іграшкова залізниця: <i>«Ось тепер, пишучи, я кидаю на неї поглядом. На підлозі передпокою безладно лежать рейки, вагончики та кораблики, так, як ти їх щойно покинув» [1, с. 12].</i></p>	<p>Ян Улав в останні дні свого життя, відвівши сина у садочок, пише йому лист, кидаючи погляд на улюблену забавку Георга. Тато докладає всіх зусиль, аби запам'ятати його саме таким: веселим, усміхненим та безтурботним. А також переконаний, що Георг, дивлячись на дитячу залізницю на підлозі свої кімнати, відчує поряд тата, який з такою віддачею грався з ним.</p>
<p>Дитячий велосипед: <i>«А зеленого триколісного велосипеда не забув? Он він новенький, ніби щойно з конвеєра, стоїть на посипаній жорствою стежці. Якщо ти його не забув, то, напевно, лише тому, що стоїть той велосипедик досі десь у гаражі або майстерні, старий і понищений – я так собі гадаю. Чи може, він закінчив свої дні на блошиному базарі?» [1, с. 12–13].</i></p>	<p>Для батька велосипед усміхненого сина, який, на відміну від нього, не здогадувався, наскільки короткотривалим є це сімейне щастя, є теперішнім, а для Георга минулим, яке, без сумніву, було, але пригадати його важко. Тато припускає, що син цього не пам'ятає, а речі, що нагадують про тата, збереглися випадково, але виникає враження, що батько чекає, аби ці догадки були заперечені, а речі збережені через необхідність пам'яті про НЬОГО.</p>
<p>Червоний спортивний автомобільчик: <i>«Тоді тато наполіг, щоб ніхто й ніколи не смів викидати червоного дитячого спортивного автомобіля <...> Нізащо не викидайте спортивного автомобільчика, – сказав тато. – Дуже вас прошу не робити цього. Він багато важив для нас із Георгом в останні місяці. Я хочу, щоб Георг зберіг його. Розкажи йому коли-небудь про моє побажання. Розкажи, коли він підросте і помудріє, щоб зрозуміти, чому я так прагнув зберегти цю машинку для нього. Тому-то старий спортивний автомобіль не опинився на смітнику чи блошиному базарі ... Автомобіль був не просто автомобілем. Він був поштовою скринькою...» [1, с. 9].</i></p>	<p>У своєму листі Ян Улав подекуди звертається до маленької дитини, якою запам'ятав Георга. Але відразу отямлює себе, що читатиме це послання вже дорослий Георг Рьоед, з яким треба розмовляти вже у поважному та серйозному тоні. Проте в ці останні ІХНІ дні він є все ще татом маленького золотоволосого хлопчати, тому і використовує як поштову скриньку улюблену іграшку сина. Батько сподівається, що син збереже у своєму житті цю важливу для них обох річ, а таким чином закарбує і пам'ять про тата.</p>

Отож, речі, які з підростанням дитини «перекочовують» до комірки чи на горіще, здатні зберегти справжні, ніким не нав'язані спогади.

Ключиком для розуміння таємничої батькової історії, символом збереження пам'яті є його комп'ютер. Містичним та загадковим для Георга, а

також читача видається незацікавленість сім'ї цим важливим для тата і для нього атрибутом, бо ж саме на цьому комп'ютері було надруковано листа ЙОМУ: «Звичайно, вони спробували його запустити, але їм забракло фантазії, щоб розгадати пароль. У комп'ютерів того покоління пароль складався з певної кількості літер. Навіть мамі виявилось не під силу його зламати! Неймовірно! Отож комп'ютер просто винесли на горище...» [1, с. 10]. Батько і сам пригадує у листі комп'ютер, на якому вони із сином гралися. Він проводить свої останні дні серед речей Георга та своєї коханої. Запамятати їхній вигляд, запах і дотик – єдине, що може забрати із собою Ян Улав.

Символічними видаються обставини, за яких хлопчик читає татового листа. Сповнений піднесеними очікуваннями Георг потребував спокою та тиші для прочитання послання. Природа та погода цього вечора наче підсилюють урочистий настрій дитини: тихий вечір і густий сніг за вікном, чисте небо, всіяне зірками, рецептивно акцентують на цінності й невідомості батькових та хлопчикових емоцій.

На нашу думку, особлива символіка зосереджена у тому, що своїм листом до сина покійний батько намагається не просто нагадати про себе, він хоче познайомитися з дорослим Георгом, якого ніколи не обійме. Батько намагається зацікавити сина своєю історією, запитати його поради та, ймовірно, переконатися, що прожите було не дарма.

Світ дитинства Юстейн Гордер нерозривно скріплює з поняттям радості та казки. Упродовж розгортання сюжету роману «Помаранчева дівчинка» радість залишається, на нашу думку, лейтмотивом, однак видозмінюється завдяки рецепції головного героя та читача, що різняться між собою. «Калейдоскоп» спогадів, вражень, думок та настроїв повертається відповідно до задуму батька, однак «видає» зображення винятково завдяки готовності хлопчика сприйняти й увібрати сугестований смисл. Символіка роману значно розширює контури герменевтичного кола, адже поєднання різних значеннєвих векторів формує не лише новий світ в уяві Георга, але й продовжує екзистенцію світу, давно завершеного (після смерті Яна Улава). Саме предметні означники, що закарбували духовний діалог, обмежили рецептивну волю читача, повели інтерпретаційні зусилля в заданому автором напрямі. Пошуки сенсу життя привели хворого батька до потреби спілкування з майбутнім сином, якого лише можна уявити в загальних обрисах. Як не було певності в інтенції Яна Улава, так і нема певності в інтенції Юстейна Гордера, однак авторська настанова значно ближча до очікуваного «щасливого фіналу»: (пере)відкривання колись реального світу в новому витку екзистенційної спіралі несподівано трансформує трагедію втраченого батька у сповнену натхнення та енергії пошуку дитячу спонуку продовжити діалог(-и) – попри щоденні нерозуміння, побутові образи та невимовлені слова. Таким чином, проаналізовані символи дитинства у романі засвідчують непересічність у структуруванні художнього світу, а також у розбудові смислових шарів, які творять художній простір твору Юстейна Гордера.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гордер Ю. Помаранчева дівчинка / Ю. Гордер ; пер. з норв. Н. Іваничук. – Львів : Літопис, 2005. – 152 с.
2. Зубрицька М. Homo legens : читання як соціокультурний феномен / М. Зубрицька. – Львів : Літопис, 2004. – 352 с.

3. Салюк Б. Perpetuum mobile дитячої літератури: типологія традиційних образів дитини-бешкетника : монографія / Б. Салюк. – Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2013. – 216 с.

4. Славова М. Попелюшка літератури. Теоретичні аспекти літератури для дітей / М. Славова. – К. : 2002. – 81 с.

РОКСОЛЯНА КОХАН

**СИМВОЛИКА ДЕТСТВА В ХУДОЖЕСТВЕННОМ МИРЕ
РОМАНА ЮСТЕЙНА ГОРДЕРА «АПЕЛЬСИНОВАЯ ДЕВОЧКА»**

В статье исследована роль компонента детства в создании художественного пространства произведения на примере романа норвежского писателя Юстейна Гордера «Апельсиновая девочка». Сделан обзор сущности детства как одного из определяющих художественных элементов для конструирования временно-пространственных и смысловых связей и рецепции произведения. В данной статье исследован социокультурный контекст интенции детства с точки зрения Ю. Гордера, так как автор анализируемого произведения является современником, а композиция романа предусматривает детальное изучение действительной картины мира, социума. С использованием метода внимательного чтения сделан анализ символов художественного воплощения мира детства в романе «Апельсиновая девочка». В частности, акцентируется на смыслообразующем значении игрушечной железной дороги, детского велосипеда, красной спортивной машинки и под. Применение метода рецептивной эстетики и концепции о детстве и субкультуре детства сделали возможным анализ разворачивания нарратива на эмоционально-интенциональном уровне. Анализ романа «Апельсиновая девочка» осложнен неоднозначной двоуровневой композицией, где роман является фактическим обрамлением письма, а также фигурой главного героя – мальчика-подростка, так как для более полного понимания авторской интенции первым шагом является частичное осмысление психики и сознания главного героя.

Ключевые слова: символика детства, хронотоп, наррация, герменевтический круг, рецептивно-интерпретационная экзистенция, личностная рецепция, художественное пространство.

ROKSOLANA KOKHAN

**CHILDHOOD SYMBOLISM IN THE FICTIONAL WORLD
OF THE NOVEL BY JOSTEIN GAARDER «THE ORANGE GIRL»**

The article deals with the component of childhood in the process of the fictional space formatting by the example of the novel of Jostein Gaarder «The Orange Girl». The review of the essence of childhood as one of the most decisive fictional elements for time, space and semantic formatting as well as reception is made. This article investigates the socio-cultural context of the childhood intentions from the point of view of Jostein Gaarder, since the author is our contemporary, and the composition of the novel implies a detailed study of the real world-picture and society. Using the method of close reading, the analysis of symbols of fictional expression of the world of childhood in the novel «The Orange Girl» is made. In particular, it is focused on the sensemaking meaning of the toy railway, children's bicycle, red sports car and other things. The use of the method of receptive aesthetics as well as the concept of childhood and the subculture of childhood provides the analysis of the deployment of the narrative on the emotional and intentional level. The analysis of the novel «The Orange Girl» is complicated by the polysemantic two-layer composition, where the novel is the factual frame of the letter and of the main character – a teenager, so far as the first step to a fuller understanding of the author's intention is the partial reflection of the psyche and consciousness of the protagonist.

Key words: a symbol of childhood, the chronotope, narration, hermeneutic circle, receptive and interpretive existence, personal reception, fictional space.

Одержано 23.05.2016 р.